

EL FENOMEN MEGALÍTIC A LES COMARQUES CENTRALS DE CATALUNYA

per Miquel CURA i Roser VILARDELL

Abans de tractar del fenomen megalític a les comarques centrals de Catalunya, i entre elles l'Osona, cal puntualitzar algunes consideracions generals entorn a la seva problemàtica.

Considerem com a pertanyents al fenomen megalític aquelles manifestacions arquitectòniques construïdes en grans blocs lítics o bé mitjançant la tècnica de paret de pedra seca que tenen per finalitat la construcció d'un sepulcre col·lectiu. No entrarem, doncs, a debatre els termes de megalitisme ni ciclopeisme, per estar ambdós clarament determinats en el Col·loqui sobre *Arquitectura Megalítica ciclòpia catalano-balear*¹.

Hem apuntat, doncs, com a principal manifestació arquitectònica del megalitisme la construcció de les sepultures que també anomenem d'una manera generalitzada amb el nom bretó de «dolmen». I per col·lectiva no solament hem d'entendre que van servir per rebre un cert nombre d'inhumats, sinó sobretot que a diferència de les etapes precedents, per primera vegada es constata el caràcter col·lectiu d'un grup humà per la seva construcció.

En segon lloc, donada la seva funció de caràcter funerari, aquests monuments s'inclouen com a exponent visible i palpable d'una manifestació metafísica i religiosa, motiu que ens dóna peu a plantejar-nos una altra important consideració: la presència de la difusió condicionada, ja bé per la pròpia llibertat d'acceptació o de rebuig, o per possibles però improbables factors coactius. Així, doncs, el caràcter universal d'una religió se'ns presenta d'una manera desordenada en l'espai i en el temps, sense respondre a regles estrictes. En definitiva, no solament aquesta pot ésser comuna a grups econòmicament i socialment diferents, sinó que a la vegada en un mateix grup primari cultural-econòmic, una cèl·lula pot restar estàtica en les seves creences tradicionals, mentre d'altres, a pocs quilòmetres de separació, poden adherir-se a la nova aculturació religiosa. Aquí radica, segons la nostra opinió, la problemàtica entre el fenomen megalític nou i la seva coexistència amb la perduració d'etapes culturals de tradició anterior, i per tant advoquem la flexibilitat d'uns

1. Ll. PERICOT, *Arquitectura megalítica i ciclòpia catalano-balear*. Barcelona 1965, pàg. 9-15.

esquemes metodològics i d'unes divisions culturals excessivament rígides que fins ara i per aquest moment ha presentat la ciència prehistòrica.

Un tercer problema s'esdevé davant el caràcter col·lectiu de les inhumacions, fruit de la seva utilització massiva a curt temps o bé de la reutilització paulatina durant un llarg període. És per tant aquí on l'estudi de l'aixovar juga un rol importantíssim: la descoberta d'un objecte antic i isolat dintre d'un conjunt massiu d'elements culturals posteriors té una capital importància que no dubtem a avaluar en una relació d'un a vint. Així, la coneixença, avui dia, d'uns pocs elements culturals antics i escadussers ens obliguen a revisar i elaborar noves hipòtesis de treball sobre el fenomen megalític a les nostres terres.

Finalment creiem com a tasca prioritària, en la necessitat d'adoptar una nova terminologia i abandonar aquella tradicional que, acceptada fortament pels investigadors, no ha fet més que complicar la comprensió entre els investigadors, perquè en classificar els nostres sepulcres megalítics en un petit nombre de categories estrictes i estereotipades s'ha entrat en contradicció davant d'una realitat complexa i variada que representa el fenomen megalític a l'occident europeu i que es manifesta clarament sota un polimorfisme tipològic.

Per tots aquests motius, en aquests darrers anys s'ha constatat una revalorització del megalitisme adaptant-lo a les línies d'investigació europees amb una nova terminologia que respon al polimorfisme real dels sepulcres megalítics, els quals en definitiva vénen condicionats pel seu propi caràcter funcional, a les limitacions del material constructiu, a la complexitat del ritus funerari i, sobretot, al grau d'acceptació o de rebuig en l'espai i en el temps.

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

El sepulcre de La Grossa, avui destruït, fou un dels primers monuments megalítics reconeguts com a tal a Catalunya, ja en el 1876², però la seva menció més antiga apareix en l'acta de donació de la Vall d'Artés i la Gavarresa a la Seu d'Osona el 7 de febrer del 938 com a límit territorial sota el nom d'Arca de Sunyer³.

No serà fins el primer quart del present segle que Josep Gudiol i Josep Colomines donen a conèixer un important conjunt de sepulcres megalítics a l'Osona i el Moianès⁴, els quals, junt amb les excavacions de Mn. Joan Serra i Vilaró i d'en P. Bosch i Gimpera al Solsonès⁵, foren recollits en la tesi de Lluís Pericot de l'any 1925⁶.

La continuació de l'obra investigadora de Serra i Vilaró a les comarques de

2. A. de BOFARULL, *Història crítica de Catalunya*, Barcelona 1876, pàg. 265.

3. J. GIBERT ARISSA, *Reconeixement dels límits del terme d'Artés al S. X.*, «Miscel·lània d'Estudis Bagencs» n.º I. Homenatge al Dr. A. Esteva Sobirana, Manresa 1981, pàg. 139-150.

4. J. GUDIOL i J. COLOMINES, *Sepulcres megalítics de l'Ausetània* a «Quaderns d'estudi», vol. XV, núm. 57 (Barcelona 1923).

5. P. BOSCH i GIMPERA, *Sepulcres megalítics dels començos de l'edat del bronze de la comarca de Solsona*, A. E. C., 1915-20, pàg. 524.

6. LL. PERICOT, *La civilización megalítica a Cataluña y la cultura pirenaica*, Universitat de Barcelona 1925.

Solsona, Cardener i Berguedà, aporta en la seva publicació de 1927 un gran nombre de nous monuments⁷ que, junt amb les troballes de l'Alt Empordà per Isidre Macau⁸, obligaran en el 1950 al propi Lluís Pericot a fer una revisió de la seva tesi⁹.

Serà a partir de 1960, en la confecció del Corpus de Sepulcres Megalítics, quan s'obre una nova etapa investigadora a les nostres comarques de l'interior, concretament Ricard Batista fa els dos primers volums del Corpus, sobre el Moianès¹⁰ i la comarca de Vic¹¹, mentre que un de nosaltres (M.C.) revisa les coneixences del megalitisme al Solsonès i al Bages¹².

EL MEGALITISME A L'INTERIOR DE CATALUNYA

Resulta difícil esbrinar, en l'estat actual de la nostra coneixença, l'aparició del fenomen megalític a les nostres contrades catalanes, que respon possiblement a un estímul forani del qual desconeixem la procedència d'origen, si bé aquesta probablement té una certa connexió amb la zona del S.O. de França fins a influir, pel corredor del Garona-Aude, sobre les costes mediterrànies.

Així, l'Alt Empordà i les Gavarres ofereixen tot un conjunt de manifestacions arquitectòniques de sepulcres col·lectius, entre els quals alguns d'ells han proporcionat elements materials pertanyents a un Neolític Final¹³. L'evolució del fenomen megalític en aquestes comarques fuig de la temàtica de la present comunicació, motiu pel qual solament en donarem referència en establir-se punts de relació o de similitud d'alguns monuments megalítics que se'ns presenten en les terres de l'interior.

El neolític mitjà-recent:

Tradicionalment, el fenomen megalític s'ha presentat com una fase posterior a l'anomenada «cultura dels sepulcres de fossa»¹⁴. És evident que abans de tractar-lo

7. J. SERRA I VILARÓ, *La civilització megalítica a Catalunya, contribució al seu estudi*, Solsona 1927.

8. I. MACAU, *Nous monuments megalítics de l'Alt Empordà*, «Butll. de la Institució catalana d'Història Natural», vol. XXXIV, Núm. 6-9, Barcelona 1932.

9. L.J. PERICOT, *Los sepulcros megalíticos catalanes y la cultura pirenaica*, C.S.I.C. 1950.

10. R. BATISTA, *Sepulcros megalíticos del Moianés*, Corpus de Monumentos Megalíticos, fasc. 1, 1960.

11. R. BATISTA, *Sepulcros megalíticos de la comarca de Vic*, Corpus de Sepulcros Megalíticos, fasc. 2, 1961.

12. M. CURA I MORERA, *El megalitisme i el vas campaniforme a les conques del Segre i el Llobregat*, «Cypsela» I, (1976), pàg. 55-60; Id. *El sepulcre megalític de Can Cuca* (Su, Solsonès); *Consideracions sobre el megalitisme a l'interior de Catalunya*, Fonaments, T. 2, 1981, pàg. 59-68.

13. J. TARRÚS, J. CHINCHILLA, J. CASTELLS, R. VILARDELL, *El fenómeno megalítico en el Pirineo Oriental de Cataluña*, Congrés d'Arqueologia Hispànica, Canterbury 1981, pàg. 4.

14. E. RIPOLL, M. LLONGUERAS, *La cultura neolítica de los sepulcros en fosa en Cataluña*, «Ampurias» XXV, (1963), pàg. 1-90. G.R. GALY *Sepultures en fosse et paleographie*, «Cesar Augusta» t. 23-24 (1964), pàg. 57-78; A. M^a. MUÑOZ, *La cultura neolítica catalana de los «sepulcros en fossa»*, Barcelona 1965. I posteriorment, adequant la síntesi a les noves prespecatives: M. LLONGUERAS, *La cultura dels sepulcres en fossa del Neolític-Mitjà-Recent de Catalunya*, Taula rodona de Montserrat: El Neolític a Catalunya, Montserrat 1981, pàg. 161-171.

hem d'aprofundir, encara que sigui breument i a manera d'introducció, la nostra visió sobre la fase precedent on s'assenten les modificacions o transformacions que aquest representa.

En una primera reflexió sobre l'anomenada «cultura dels sepulcres de fossa» veiem la problemàtica de la seva definició i terminologia. En primer lloc, el terme «cultura» no ens sembla del tot apropiat, perquè en l'estat actual de la investigació solament en coneixem un aspecte parcial: els sistemes d'enterrament, i en segon lloc, en definir-la a través del terme funcional «sepulcre en fossa», veiem que aquest tipus d'enterrament no deixa d'ésser generalitzat a d'altres cultures neolítiques europees i on també s'inclouen sepulcres que ofereixen elements metàl·lics i, per tant, no neolítics.

Partint d'aquestes deficiències metodològiques i cercant uns àmbits geogràfics més reduïts, poden establir-se, en funció de l'estructura funerària emprada i d'alguns elements de la cultura material, uns trets diferencials que poden caracteritzar diferents grups locals, per damunt dels trets uniformadors que, com és lògic, corresponen a cultures materials properes i sincròniques. Així tenim: el «sabadellia» o grup de les sepultures en fossa¹⁵ que ofereix una llarga perduració cronològica des del Neolític Mitjà fins l'Eneolític, ocupa les planes del corredor litoral i s'endinsa a la vegada a les planes de les depressions central del Bages i l'Osona i el «solsonià» o grup de les cistes neolítiques, que s'estén per zones muntanyenques i altiplans de la Catalunya central i que possiblement es presenta amb estretes relacions amb les cistes de les Corberes del sud de França¹⁶.

Pel que respecta a les comarques de l'interior, tenim la presència dels dos primers grups esmentats: *el de les fosses* (Savassona, Vic, Torelló, Sant Vicenç de Castellet, Gironella i Capellades), que ocupa les planes, i el *grup de les cistes* (Ripoll, Moianès, Marganell, Cardona i sobretot la comarca del Solsonès fins al Segre). A més de les diferenciacions ja exposades de la seva distribució geogràfica i la diferència tipològica dels enterraments, hem d'assenyalar la dicotomia que representa l'abundor de vasos ceràmics en les fosses i la riquesa d'indústria lítica i òssia en les cistes, elements de cultura material que mereixen una propera i acurada anàlisi estadística.

Finalment cal assenyalar la diacronia que s'estableix en la seva evolució pel que respecta al moment final d'aquests grups. Remarquem aquí que els elements més moderns pertanyents a la cultura material no ultrapassen, en el grup de les cistes, un estadi del Neolític Recent-Final, com són les bases planes dels vasos ceràmics de la

15. Les peculiaritats dels sepulcres de fossa de la zona de Sabadell i l'aparició del terme «Sabadellia» en L. BERNABO BREA, *La culture préhistorique della Francia meridionale e della Catalogna e la successione stratigrafiche delle Arene Candide*, «Rivista di Studi Liguri» XV (1949), pàg. 21-45; J. MALUQUER, *La cultura neolítica del Vallés en el marco de la prehistoria del occidente mediterráneo*, «Atahona, Revista del Museo de la ciudad de Sabadell», (1950), pàg. 61-65.

16. M. CURA I MORERA, *El grup cultural de les cistes neolítiques del Pre-Pirineu català (el Solsonià)*, «Cypsela» I, 1er. Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, 1976, pàg. 49-52. Per les cistes del sud de França: J. GUILAINE, *Sépultures néolithiques dans le Sud de la France*, «Zephyrus» XIII (1962), pàg. 17-29; J. ABELANET, *Une tombe néolithique: l'Arca de Calahons (cutllà, Pyrénées-Orientales)*, «Actes du Colloque de Narbonne», 1970, pàg. 54-55.

necròpolis de Navars¹⁷ o la punta de sageta asimètrica de sílex amb un intent de peduncle de la sepultura de la Vinya d'en Giralta a Cardona¹⁸, elements que, salvant les diferències comarcals, poden incloure's al voltant de la data obtinguda al jaciment del Coll, a Llinars del Vallès (2.800 ± 80 BC)¹⁹. Contràriament, pel que fa al grup de les fosses a les comarques de l'interior, no tenim elements característics per datar el seu moment final i hem de remetre'ns a la necròpolis de Savassona, que per desgràcia ofereix tota una problemàtica d'interpretació, des d'elements antics com un vas ceràmic de tipus Chassey²⁰ fins a la presència del metall i vas campaniforme d'estil cordat amb unes dates absolutes entorn del 2345 ± 140 i 2.120 ± 130 BC²¹, fets que semblen demostrar la seva perduració fins a un moment ja avançat de l'Eneolític i que per tant confirmaria la diacronia evolutiva d'aquests dos grups culturals.

Els enterraments en cista i la seva relació amb el fenomen megalític.

Quan es revisen les cistes neolítiques, que Serra i Vilaró anomena «megàlits neolítics», es presenten alguns exemples anòmals sobre els quals creiem que cal aprofundir i interpretar correctament en el seu estudi, perquè presenten formes evolucionades i que en certa manera constaten ja una cert influència o inter-relació amb el fenomen megalític²².

La tomba del Vilar de Simosa, a Olius²³, planteja una primera dificultat en oferir un enterrament col·lectiu d'almenys 5 individus, fet que resulta desusat, ja que a la resta de les cistes neolítiques la característica és la inhumació individual o de parella. Per altra banda, l'estructura funcional de la sepultura és d'un tamany molt més gran que les restants, fets aquests que semblarien demostrar un estadi avançat i de relació amb el ritual col·lectiu del món megalític. No obstant, el seu aixovar presenta solament un conjunt de puntes de sageta de tall transversal, subtriangulars i trapezoïdals.

Algunes tombes qualificades com a cistes són ja petites cambres megalítiques, desprovistes de túmul però amb una tendència a aflorar arran de terra, com són els exemples de la necròpolis del Llord, a Castellar de la Ribera, o els Ots d'Olius, la Tomba del General a Clariana, la Tomba del Moro a Sorba²⁴ i la Tomba del Pla de Balsareny²⁵, les quals han proporcionat materials en el seu aixovar encara plenament neolítics.

17. A. DEL CASTILLO, *La necròpolis de cistas megalítiques de Navars*, «VII Congreso Nac. Arqueol. de Barcelona», Zaragoza 1962, pàg. 198-200.

18. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 129.

19. A. MARTIN, *El Coll, Llinars del Vallès*, «Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys», Dpt. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1982, pàg. 93.

20. J. VAQUER, *La ceràmique chaséenne du Languedoc*, Carcassone 1975, pàg. 346.

21. A. M.ª MUÑOZ, *Análisis de C 14 sobre muestras recogidas por el Instituto de arqueología de la Universidad de Barcelona*, «Pyrenae» 8, 1978, pàg. 147.

22. M. CURA, *Consideraciones sobre los enterramientos en cista neolíticas y su evolución posterior en Catalunya*, «XIII Congreso Nacio. de Arqueol., Huelva 1973», Zaragoza 1975, pàg. 279-289.

23. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 133.

24. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 84.

25. M. CURA, *Nuevos sepulcros megalíticos en la provincia de Lérida*, «Ilerda» (en premsa).

D'una manera semblant també podem reconèixer cistes construïdes dins d'un túmul, i per considerar aquest un element funcional i característic del fenomen megalític, no s'ha dubtat a anomenar-les «cistes megalítiques»; ens trobem que en la seva quasi totalitat ofereixen en els seus aixovars elements metàl·lics, per tant, creiem que tenen una perduració des de l'Eneolític fins a la plena Edat del Bronze. No obstant, la cista de Riner ens ofereix una punta de sageta de tall transversal amb retoc bofacial, la qual cosa l'apropa a puntes de tipus Chassey, i per altra banda un punxó de pissarra, ambdós corresponents a materials plenament neolítics²⁶.

Finalment assenyalem que algunes estructures funeràries en forma de cista i desprovistes de túmul, que ens revelarien en principi un caràcter arcaic i neolític, presenten el ritu d'inhumació col·lectiva, acompanyades de materials de coure i ceràmica de tipus campaniforme. Ens referim aquí a la sepultura de Cortiuda a Peramola²⁷ i als anomenats «hemi-dolmens» de Serra i Vilaró²⁸.

Tots aquests exemples ens porten a l'existència d'una certa evolució dels enterraments en cista en contacte amb el megalitisme sense respondre a unes normes de classificació rígides. Aquesta manca d'uniformitat evolutiva, la pervivència d'una tradició autòctona des del neolític i sobretot la senzillesa de la seva estructura arquitectònica ens fa parlar d'un fenomen o corrent «hemimegalítica».

Les falses galeries cobertes.

L'impacte forani del fenomen megalític es manifesta a les nostres terres per l'aparició de grans sepulcres col·lectius que els hem anomenat «falses galeries cobertes», terme emprat per distingir els nostres megalits de la terminologia tradicional que els anomenava «galeries cobertes»²⁹, ja que aquesta terminologia condueix a nombrosos errors en no respondre a un mateix significat dins l'àmbit de la prehistòria europea. Galeria coberta és, doncs, aquell monument que presenta una cambra més llarga que ampla, sense corredor diferenciats dins d'un túmul de forma rectangular allargada³⁰.

Les falses galeries cobertes, al contrari, diferencien clarament la cambra del seu corredor, que és d'un alçada més petita i sempre es presenta dins d'un túmul circular. És a dir, responen a l'evolució dels sepulcres de corredor, motiu pel qual també se les coneix com a «sepulcres de corredor ample»³¹.

L'evolució d'aquestes formes a partir dels sepulcres de corredor sembla evident: arran dels «sepulcres de corredor amb *tholos* occidentals» (tipus Ile-Carn a Bretanya)³², i per simplificació arquitectònica desapareix la falsa cúpula adoptant un sistema de coberta adintellada amb lloses, plenament representada en el cairn de

26. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 196.

27. M. CURA i A. M.ª FERRAN, J. PADRÓ i J. MALUQUER, *Los sepulcros megalíticos de Cortiuda (Peramola, Alt Urgell)*, «Pirineos», t. 102 (1971), pàg. 93-99.

28. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 141.

29. L. PERICOT, *ob. cit.*, pàg. 36-39.

30. J. L'HELGOUACH, *Prehistoire de la Bretagne*, Rennes 1979, pàg. 292.

31. J. GUILAINE, *Typologie mégalithique: le mythe des allées couvertes méridionales*, Bull. Soc. d'Etudes Scientifiques de l'Aude», Carcassonne 1963, pàg. 179.

32. J. L'HELGOUACH, *Prehistoire de la Bretagne*, Rennes 1979, pàg. 169.

Bernenez³³, pels sepulcres A i B o «sepulcres de corredor de cambra poligonal o sot-circular», forma que deu tenir llarga perduració i que s'estén en diferents zones megalítiques i que adopten, en el sud-oest de França, el pòrtic o avantcambra³⁴. Un dels exemplars més moderns d'aquesta tipologia correspon al sepulcre de La font del Roure a Espolla (Alt Empordà), on entre els seus materials es trobà una dena en forma de tonellet de calaïta que per la seva tipologia s'inclou en el neolític recent³⁵, pensem que per la seva tipologia arquitectònica es tracta d'un dels sepulcres més antics de Catalunya.

Arran dels «sepulcres de corredor amb cambra poligonal o sotscircular» i donat el principi de funcionalitat segons el qual resulta més fàcil cobrir una superfície rectangular que una sotscircular, trobem tres variants secundàries: el tipus de «sepulcre de corredor amb cambra trapezoïdal» com Arreganyats a Espolla, els «sepulcres de corredor amb cambra rectangular», tipus Mas de Bousarenys, i el «sepulcre de corredor amb pòrtic», tipus Creu de Cobertella a Roses. Resulta difícil establir una cronologia per a tots aquests monuments i sobretot esbrinar el moment de la seva construcció, perquè els materials coneguts que ofereixen semblen indicar un fort impacte de reutilització en el període del vas campaniforme³⁶.

Les dues primeres formes esmentades donen pas a dues variants de «falses galeries cobertes de parets obliqües», tipus Cova d'en Daina, a Romanyà de la Selva i a les comarques interiors el sepulcre de Puig ses Lloses a Folgueroles. La segona variant o «falses galeries cobertes de parets paral·leles» està representada per la Torre del Moro de Llanera i Mas pla, molt similars arquitectònicament als monuments de l'Aude (Pepieux, Saint Eugène, Jappelaux)³⁷.

A part de la seva modalitat arquitectònica base, aquests sepulcres megalítics adopten noves tendències addicionals com poden ésser el caràcter monumental i acurat del túmul i la presència de portes de tipus adintel·lat o bé en llosa perforada (daille-hublot). Creiem que cal valorar aquests nous elements com a factors importants des del punt de vista cronològic, ja que responen sens dubte a un origen mediterrani³⁸, fet que suposa a la vegada una revitalització i reorganització del factor religiós cap a formes més evolucionades i que en altres indrets es manifesta per les representacions de divinitats amb uns atributs simbòlics propis³⁹ o bé amb la presència entre els aixovars d'objectes rituals assimilables a la divinitat⁴⁰. Resulta evident que aquest nou desenvolupament ha de respondre i tenir una relació amb un canvi econòmic i social, i que sens dubte és degut a l'aparició de la metal·lúrgia, fet

33. J. R. GIOT, *Prehistoire de la Bretagne*, Rennes 1979, pàg. 167.

34. C. BURNEZ, *Le néolithique et le chalcolithique dans de Centre-Ouest de la France*, C.N.R.S., París 1976, pàg. 69-87.

35. L. ESTEVA, *El sepulcro de corredor de La Font del Roure, Espolla*, «Revista de Girona» n.º 67 (1974).

36. J. TARRÚS, J. CHINCHILLA... *ob. cit.*, pàg. 3.

37. J. ARNAL, *ob. cit.*, pàg. 68-72.

38. M. CURA, *Les portes perforades dels sepulcres megalítics europeus*, IV Col·loqui Internacional de Puigcerdà (en premsa).

39. J. ARANL, *Les statues-menhir de France*, «Bollettino del Centro Camuno di Studi Preistorici», vol. XVII (1979), pàg. 47-76.

40. M.ª J. ALMAGRO, *Los ídolos del Bronce I Hispánico*, Madrid 1973.

que avala per sí sol la rapidesa de la seva propagació, així com l'expansió del megalitisme a noves zones, que en el nostre cas seran les comarques de l'interior del país.

Aquest fet transcendent en la història de la humanitat és el que motivà a llançar la hipòtesi d'una seqüència per al megalitisme català:

- Megalitisme I que respon a un estadi del Neolític Recent-Final amb els diferents tipus de sepulcres de corredor.
- Megalitisme II, com estadi de pas entre el neolític Final i l'Eneolític, amb les falses galeries cobertes.
- Megalitisme III, ja en el ple desenvolupament de la metalúrgia endinsant-se a l'Edat del Bronze amb els monuments megalítics d'estructura simple⁴¹.

Cronològicament, al Megalitisme II, per manca de moment de datacions absolutes, li proposem una valoració relativa entre el 2.600 - 2.200 a.C. avalada per la presència de ceràmiques de triangles ratllats assimilables al grup de Treilles⁴² i per tant en relació a un estadi d'evolució representat pel grup de Ferrieres en el Llenguadoc⁴³, l'inici de la cultura del S.O.M.⁴⁴ i les galeries cobertes de Bretanya⁴⁵ i també responen a aquesta cronologia les dades absolutes de Los Millares i altres estacions del S.E.⁴⁶ i de Portugal.

Altres tipus de sepulcres megalítics.

Junt amb les «falses galeries cobertes grans» que hem exposat anteriorment, hi ha un conjunt de sepulcres que els són coetanis, però que responen en certa manera a una adaptació local.

En primer lloc citarem els sepulcres anomenats «petites falses galeries cobertes», que valorem com un reflex dins del temps i l'espai de l'adaptació local a l'estímul que va provocar l'aparició de les «grans galeries», sobre les quals dirà molt encertadament Maluquer que són obra de professionals. Aquestes tenen una grandària més petita, entre 3 i 5 metres de longitud, i desapareix pràcticament el conjunt arquitectònic i monumental del túmul. Es localitzen sobretot a les comarques del litoral (Alt Empordà i Gavarres) i presenten un estret contacte amb altres monuments del Migdia de França, essent el més representatiu el dolmen de Bon-Marcou a

41. M. CURA-J. CASTELLS, *ob. cit.*, pàg. 79.

42. G. CONSTANTINI, *Chalcolithique et céramique à triangles hachures des Grans Causses*, B.S.P.F. (1967), vol. 64, pàg. 743-754; J. TARRÜS, *Les coupes en calotte et les triangles hachurés de la grotte des Encantades de Serinyà*, Coll. de Veraza i Neolític Final, Narbonne 1977; J. TARRÜS, *Els triangles gravats de la cova dels Encantats, un nou horitzó calcolític antic de Catalunya*, Col·loqui de Megalitisme de Puigcerdà 1978 (en premsa).

43. X. GUTHERZ, *Le groupe de Ferrieres*, Coll. de Narbonne 1980, pàg. 217-221.

44. G. BAILLOUD, *Les civilisations néolithiques de Bassin Parisien et du nord de la France*, Prehistoire Française, vol. 2, 1976, pàg. 382.

45. J. L'HELGOUACH, *Les civilisations néolithiques en Armorique*, Prehistoire Française, vol. 2, 1976, pàg. 369-373.

46. M. ALMAGRO, *Las fechas de C14 para la Prehistoria y la arqueología peninsular*, «Rev. Trabajos de Prehistoria» vol. XXVII (Madrid 1970).

Mailhac⁴⁷. La seva existència a les comarques de l'interior és dèbil i solament *coneixem fins ara el* de la Serra de l'Arca I, Sant Corneli, Vall de Codina Sagrera i La Pera.

Un altre tipus de sepulcre és l'anomenat de «cambra simple poligonal» que havíem inclòs en un treball anterior⁴⁸ com a «sepulcres de corredor de cambra poligonal o sots-circular» creient que per atzar havien sofert la desaparició del corredor primitiu. Posteriorment s'ha apuntat la possibilitat de relacionar aquests sepulcres amb una variant dels «dòlmens simples» de l'Aveyron⁴⁹. No obstant no creiem que pugui establir-se aquesta relació, perquè ni en el Llenguadoc ni al Quercy apareix aquest tipus de sepulcres, mentre que al contrari, els monuments de l'Aveyron es relacionen estretament amb els «sepulcres de corredor de cambra poligonal occidental» del món atlàntic, sobretot amb el tipus de corredor curt com el sepulcre de Pierre Couverte a Chacè⁵⁰ i on pot establir-se en aquella zona perifèrica del megalitisme atlàntic una degeneració local amb la pèrdua del corredor, fenomen que pot donar-se perfectament i en l'evolució de caràcter local del megalitisme català. Aquests sepulcres estarien representats a les comarques de l'interior pels dòlmens del Duc i l'Esplugu dels tres Pilans.

Finalment resta dir quelcom entorn d'uns exemplars poc representatius com Puig ses Pedres a l'Esquirol⁵¹ o el dolmen de Clarà al Solsonès⁵² que responen a un tipus constructiu amb corredor lateral, tipus «sepulcres de corredor amb P», com són la majoria dels sepulcres del Llenguadoc⁵³.

La posició cronològica de totes aquestes variants tipològiques locals resta bastant imprecisa per determinar el moment de la seva construcció, nosaltres creiem que alguns exemplars de cada sèrie deurien construir-se en un moment final del nostre Megalitisme II, és a dir, als voltants del 2.200 però és també evident i sobretot per a les terres de l'interior de Catalunya que alguns d'ells poden ésser bastant posteriors i pertànyer ja al Megalitisme III.

Els dòlmens simples i la seva problemàtica

Les darreres manifestacions megalítiques estan representades pels anomenats «dòlmens simples», terme que fa referència a la cambra sepulcral, motiu pel que també a alguns d'ells se'ls ha anomenat en la bibliografia tradicional com a «cista»⁵⁴.

Aquesta duplicitat terminològica ha comportat molts errors, perquè el terme «cista» cal relegar-lo solament per a aquells monuments sepulcrales tancats pels seus quatre costats per petites lloses i que poden presentar-se enterrades o no dins d'un

47. H. MARTIN-GRANEL, *l'Allée couverte de Bon-Marcou a Mailhac*, Gallia préhistoire II, 1959, pàg. 39-56.

48. CURA-CASTELLS, *ob. cit.*, pàg. 188.

49. TARRUS-CHINCHILLA... *ob. cit.*, pàg. 88.

50. M. GRUET, *Inventaire des mégalithes de la France, vol. 2, Maine et Loire*, Supplement a Gallia Préhistoire, CNRS, 1967, pàg. 49.

51. R. BATISTA, *Corpus de Vic*, *ob. cit.*

52. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 172.

53. J. ARNAL, *Dolmens du département de l'Herault*, Préhistoire XV, Paris 1963.

54. Ll. PERICOT, *ob. cit.*, pàg. 36-38.

túmulo⁵⁵ on l'accés solament podria fer-se desplaçant la llosa de coberta⁵⁶. Com ja hem indicat anteriorment, donada la seva construcció tan senzilla, les cistes tenen una llarga perduració i formen un corrent paral·lel i autòcton que anomenem «hemimegalitisme».

Contràriament, els «dòlmens simples» són construccions més o menys monumentals que utilitzen grans blocs de pedra amb una estructura rectangular sobre la qual descansa la llosa de coberta i el seu accés es fa per un dels seus costats.

Podem constatar tres tipus de «dòlmens simples», però abans de descriure'ls hem d'advertir que en l'estat actual de la nostra coneixença i donat que molts d'ells han sofert remodelacions posteriors, en ésser reaprofitats com a cabanes en etapes històriques, les catalogacions de molts ens resta imprecisa.

Tenim, doncs, els «dòlmens simples amb vestíbul», que són aquells que davant de la cambra, de forma rectangular, i en el seu accés d'entrada, hi ha restes d'una estructura en forma de vestíbul, ja bé amb dues lloses paral·leles com el dolmen de Puig Rodó⁵⁷, ja bé amb dues lloses obliqües com la Tomba del Moro de Torruella⁵⁸. Aquests sepulcres megalítics podrien interpretar-se com a degeneracions dels sepulcres de corredor o falses galeries cobertes, no obstant ens inclinem a veure-hi un origen nord pireneic, com alguns sepulcres del Quercy.

Les anomenades «cambres pirenenques»⁵⁹ seran els monuments tancats pels seus quatre costats, però que en un d'ells la llosa d'entrada no té l'alçada suficient per ajuntar-se amb la de coberta la qual cosa permet un espai obert d'accés a la cambra. Aquestes «cambres pirenenques» seran els monuments que pel fet de presentar la seva planta tancada i en no tenir en compte els alçats s'han confós més amb les «cistes». Aquests megalítics semblen ésser els més nombrosos a Catalunya i s'estenen des de la serralada pirinenca pel Segre fins als altiplans de la zona central de Catalunya, amb lleugeres infiltracions envers la costa.

Finalment tenim els «dòlmens oberts», és a dir, aquells que solament presenten la llosa de coberta sostinguda per tres costats. Aquests megalítics ofereixen una gran problemàtica perquè resulta difícil saber si aquestes formes són originàries o bé són resultat de la desaparició de la petita llosa que tancava el monument (cambra pirenaica) en ésser reaprofitats molts d'ells com a cabanes de vinya i conreus en èpoques històriques. Donada aquesta dificultat creiem que si bé molts d'ells originàriament podrien ésser «cambres pirenenques» també n'hi ha d'altres que mantenen l'estructura oberta original, i ofereixen una estreta relació amb el món nord pirineic.

Compartim l'opinió del Dr. Maluquer⁶⁰ en la qual exposa que tots aquests monuments tenen un origen nord pirineic i que responen a un nou estimul forani del megalitisme amb un marcat caràcter ramader que entra pel Segre a les nostres

55. Anomenem cista megalítica quan aquella queda englobada dintre d'un túmul o tarter.

56. Equivalent al terme «coffre» pels investigadors francesos, segons el Colloque de Narbonne de 1970, pàg. 84.

57. R. BATISTA, *Corpus del Moianès*.

58. SERRA I VILARÓ, *ob. cit.*, pàg. 180.

59. M. CURA I A. M. FERRAN, *Sepulcros megalíticos de la Vall de Cabó*.

60. J. MALUQUER, *La cerámica con asas de apéndice de botón y el final de la cultura megalítica del nordeste de la Península*. «Ampurias» IV, (1942).

contrades catalanes. Avala aquesta hipòtesi la seva distribució geogràfica, però sobretot la presència en molts d'aquests monuments d'elements nord pirinencs tal com les ceràmiques de la civilització d'Artenach⁶¹, les denes tubulars incises i els botons prismàtics en os.

Aquesta nova intrusió del fenomen megalític tardà que comença a partir del 2.000 a. C. correspon a la fàcies del Megalitisme III, plenament identificable amb un desenvolupament de la metal·lúrgia del coure i inicis del bronze i que en la seva etapa final es veurà incrementada per l'aparició dels vasos d'apèndix de botó i polípods ja en ple bronze mitjà⁶².

CONCLUSIONS

En primer lloc tenim:

a) Els enterraments en cista que ofereixen una llarga evolució cultural arran del Solsonià durant el Neolític mitjà-Recent, on es presenten amb el ritual d'inhumació individual o doble i que adopten posteriorment la inhumació col·lectiva en el període del Neolític Final on les trobem dins d'un túmul o tarter. Aquest sistema sembla perdurar i es generalitza a excepció d'algunes variants com són els hemi-dòlmens o tarters quadrats fins a arribar a les primeres manifestacions del bronze final.

No obstant, donada la simplicitat arquitectònica no se segueixen normes rígides i estereotipades en tot el seu procés evolutiu que correspon clarament a un corrent autòcton fortament influenciat pel megalitisme forani, però també amb peculiaritats pròpies, motiu pel qual l'anomenem hemi-megalitisme.

b) El fenomen megalític apareix a les comarques catalanes de l'interior com un focus secundari arran dels sepulcres de corredor de les comarques del litoral, que a la vegada obeeix a un estímul d'origen atlàntic, segons mostren clarament les orientacions dels sepulcres vers al sud-oest, mentre que al Llenguadoc i zones mediterrànies els sepulcres s'orienten al sud-est.

c) Que cronològicament ha d'establir-se una data aproximada del 2.600 a.C. per l'aparició del fenomen megalític a les comarques de l'interior, corresponent als monuments anomenats «falses galeries cobertes» que són els sepulcres més característics.

d) Que a Catalunya es desenvolupa un megalitisme amb característiques pròpies que dona lloc a un conjunt de sepulcres que ofereixen un marcat signe localista i que la seva màxima d'expansió no ultrapassa el nord del riu Orb.

e) Podem constatar la presència d'un segon estímul megalític posterior al vas campaniforme d'estil internacional, és a dir, a partir del 2.000 a.C., el qual procedent del Migdia de França entra a Catalunya pels passos del Segre tot ocupant la zona Pirinenca i Prepirinenca per arribar a través d'algunes serralades al litoral.

Aquesta presència queda ben reflectida a les comarques de l'interior per l'existència de vasos ceràmics que recorden la civilització d'Artenac del Bronze Inicial del

61. C. BURNEZ, *ob. cit.*, pàg. 286-292.

62. M. CURA-J. CASTELLS, *ob. cit.*, pàg. 79.

sud-oest francès, així com també seran reutilitzats en el Bronze mitjà amb el testimoni constant de ceràmiques d'apèndix de botó fins l'arribada dels incineradors del Bronze Final que pràcticament violaran i destruiran la majoria dels nostres sepulcres megalítics.